

УДК 159.922.8:316.624.2]-085.851 159.964.2+615.851.8
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.6/29>

Кардашова В.І.

Сумський державний університет

Іванова Т.В.

Сумський державний університет

КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЮНАКІВ З РІЗНИМ ЛОКУСОМ КОНТРОЛЮ: ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОДИНАМІЧНОГО ПІДХОДУ ТА АРТ-ТЕРАПІЇ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню комплексного підходу до корекції агресивності серед юнаків, який поєднує психодинамічний підхід і арт-терапію. У контексті дослідження розглянуто проблему агресивності в юнацькому віці як періоді інтенсивного психологічного і фізіологічного розвитку, що характеризується суттєвими змінами в організмі, емоційному фоні та соціальних взаємодіях.

У статті розкрито специфіку агресивної поведінки як результату складної взаємодії біологічних, психологічних і соціальних факторів, що проявляється у вербальній та фізичній формах. Представлено теоретичний аналіз основних чинників, що формують агресивну поведінку, та систематизовано сучасні методи психотерапії для її корекції. Висвітлено особливості психодинамічного підходу, заснованого на ідеях З. Фрейда і його послідовників, у контексті виявлення внутрішніх конфліктів та несвідомих процесів, що можуть бути основою агресивної поведінки.

Розкрито терапевтичний потенціал арт-терапії як методу творчого вираження емоцій та внутрішніх переживань, який дозволяє опрацювати агресивні імпульси, зокрема, у осіб з труднощами вербального вираження почуттів. Визначено переваги інтеграції психодинамічного підходу та арт-терапії для створення індивідуалізованого підходу до роботи з юнаками, з урахуванням їхніх особливостей характеру та типу локусу контролю.

З'ясовано, що запропонований комплексний підхід забезпечує ефективну корекцію агресивності через: поглиблене розуміння генезису агресивної поведінки в юнацькому віці; впровадження диференційованих психотерапевтичних стратегій; створення безпечного простору для опрацювання агресивних імпульсів.

У статті представлено практичні рекомендації щодо впровадження розробленого підходу в роботу психологів-практиків та фахівців, які працюють з проблемою агресивності у юнацькому середовищі. Обґрунтовано перспективи подальших досліджень щодо вивчення довготривалих ефектів запропонованого терапевтичного підходу та можливостей його адаптації для різних проявів агресивної поведінки. З'ясовано, що своєчасне професійне втручання з використанням комплексного підходу дозволяє досягти значного зниження рівня агресивної поведінки.

Ключові слова: агресивність, юнацтво, психодинамічний підхід, арт-терапія, корекція поведінки, локус контролю, психологічне здоров'я, психотерапія.

Постановка проблеми. Феномен агресивної поведінки у юнацькому віці має істотну наукову та практичну значущість. Цей віковий етап характеризується інтенсивними психологічними та фізіологічними трансформаціями, що зумовлює його критичність у процесі становлення особистості. Саме в юнацькому віці активно формуються самосвідомість, система цінностей та стратегії соціальної взаємодії. Недостатній рівень емоційної саморегуляції, обмежений соціальний досвід

та невисокий рівень навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій можуть спричинити підвищення агресивної активності в цей віковий період. Така поведінкова тенденція обумовлена складністю внутрішніх психічних процесів, характерних для юнацького віку, а також специфікою соціальної адаптації в умовах інтенсифікації міжособистісної взаємодії.

Комплексне наукове дослідження детермінант та механізмів виникнення і розвитку агресивної

поведінки в юнацькому віці набуває особливої теоретичної та прикладної значущості в контексті завдань психологічного супроводу процесів особистісного становлення у даній віковій когорті. Системне вивчення психологічних закономірностей зазначеного феномену є вкрай важливим із позицій розробки науково обґрунтованих та емпірично верифікованих програм психопрофілактики та психокорекції агресивних проявів у юнацькому віці. Поглиблене розуміння чинників, що зумовлюють формування та актуалізацію агресивної поведінки в юнацькому віці, сприятиме підвищенню ефективності заходів психологічного супроводу, спрямованих на гармонізацію особистісного розвитку молоді.

Агресивна поведінка юнаків створює низку соціальних і психологічних ризиків, як-от формування деструктивних моделей поведінки, порушення соціальних зв'язків, проблеми в навчанні та розвитку асоціальних схильностей. Невирішена проблема агресії в юнацькому віці може мати довготривалі наслідки, перешкоджаючи інтеграції в суспільство та порушуючи психічне здоров'я як самих юнаків, так і їхнього оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агресивність визначається як поведінка, спрямована на завдання шкоди іншим особам або об'єктам і може проявлятися у фізичній, вербальній чи пасивній формах [1]. На формування агресивної поведінки впливають генетичні, соціальні та емоційно-когнітивні чинники [2].

Важливість розробки форм та методів корекції агресивності у юнаків обумовлена кількома ключовими аспектами. По-перше, агресивна поведінка призводить до серйозних соціальних проблем, включаючи конфлікти в сім'ї, школі та громаді [10]. По-друге, агресивність часто супроводжується іншими психологічними проблемами, як от депресією, тривожністю, низькою самооцінкою [11]. По-третє, вона негативно впливає на навчальні досягнення через проблеми з концентрацією та мотивацією [12]. Також слід підкреслити, що рання корекція агресивної поведінки може запобігти розвитку антисоціальної поведінки у дорослому віці [13].

Серед ефективних методів корекції агресивності особливу увагу привертають психодинамічний підхід та арт-терапія. Психодинамічний підхід, базуючись на теоріях З. Фрейда та його послідовників, дозволяє розкрити глибинні причини агресивної поведінки через роботу з внутрішніми конфліктами та несвідомими процесами.

Арт-терапія як сучасний психотерапевтичний метод характеризується значним потенціалом у роботі з агресивною поведінкою юнаків. Творчий процес створення художнього продукту надає унікальну можливість для невербального вираження емоцій, переживань та внутрішніх конфліктів особистості. Це набуває особливої актуальності для юнацького віку, позаяк представники даної вікової когорти нерідко відчують труднощі у вербалізації власних психічних станів та переживань. Залучення арт-терапевтичних засобів сприяє активізації механізмів проєкції, сублімації та катарсису, що уможливило опрацювання деструктивних тенденцій та конструктивну трансформацію агресивних імпульсів. Процес художньої творчості виступає в ролі альтернативного каналу для вираження та опрацювання складних емоцій, які, за умов їх конструктивного опанування, здатні пом'якшити прояви агресивної поведінки.

Таким чином, арт-терапія як сучасний психотерапевтичний метод характеризується значним потенціалом у роботі з агресивною поведінкою юнаків, забезпечуючи альтернативний невербальний шлях для експресії, опрацювання та регуляції негативних емоційних станів та імпульсів.

Специфіка механізмів впливу психодинамічного підходу та арт-терапії на агресивну поведінку юнаків диференціюється з урахуванням особливостей локусу контролю їхньої особистості. Психодинамічна терапія, орієнтована на поглиблене самоусвідомлення, сприяє глибокому розумінню внутрішніх конфліктів, що зумовлюють деструктивні тенденції поведінки. Натомість арт-терапія, маючи м'який, недирективний характер, забезпечує можливість безпечного емоційного вираження, що набуває особливої значущості для юнаків, схильних пояснювати причини власних реакцій переважно зовнішніми обставинами.

Інтеграція психодинамічного підходу та арт-терапевтичних засобів уможливило активізацію механізмів само-усвідомлення особистості та конструктивної трансформації агресивних імпульсів у процесі невербального художнього самовираження. Така комплексна стратегія психологічної корекції агресивної поведінки дозволяє охопити широкий спектр чинників, що зумовлюють актуалізацію деструктивних поведінкових патернів, враховуючи при цьому специфіку локально-контрольованих установок юнаків.

Відтак, диференційований вплив психодинамічної терапії та арт-терапії на агресивність особистості в юнацькому віці визначається особли-

востями інтерналізованого/екстерналізованого локусу контролю, що постає важливим аспектом розуміння механізмів ефективної психологічної корекції деструктивних поведінкових тенденцій у даної вікової когорти.

Терапевтичні техніки в рамках психодинамічного підходу та арт-терапії можуть бути диференційовано застосовані для роботи з агресивністю юнаків в контексті специфічного локусу контролю. Для юнаків з інтернальним локусом контролю доцільним є використання індивідуальних сеансів психодинамічної терапії, спрямованих на поглиблення самоаналізу та усвідомлення внутрішніх конфліктів, що зумовлюють деструктивні поведінкові тенденції. Натомість для юнаків з екстернальним локусом контролю, схильних до атрибуції причин власних реакцій переважно зовнішнім факторам, арт-терапія виявляється більш ефективною завдяки своїм інструментам невербального емоційного вираження.

Таким чином, диференційований підхід до застосування специфічних терапевтичних технік психодинамічної та арт-терапевтичної методології уможливило підвищення ефективності психологічної корекції агресивності юнаків з урахуванням їх домінуючого типу локусу контролю. Перш ніж перейти до детального розкриття даного положення, доцільно уточнити концептуальні засади зазначених психотерапевтичних підходів.

Агресивність юнаків у цьому дослідженні визначається як деструктивна поведінка, що формується через внутрішні конфлікти та зовнішні фактори і характеризується готовністю до агресивних дій [5]. Основними формами агресивності виступають вербальна агресія, фізична агресія, роздратування та ворожість, згідно з класифікацією Басса-Дарки [9].

Локус контролю розглядається як особистісна характеристика, що відображає схильність особи приписувати причини подій внутрішнім або зовнішнім факторам. Інтернальний локус контролю зумовлює орієнтацію особистості на внутрішні причини, такі як власні зусилля та здібності, а екстернальний локус – на зовнішні обставини, зокрема інших людей або ситуативні фактори [3].

Психодинамічний підхід у психотерапії акцентує увагу на внутрішніх конфліктах, захисних механізмах та несвідомих процесах, які визначають поведінку особистості [4]. Цей метод дозволяє юнакам із інтернальним локусом контролю осмислити власні агресивні імпульси через гли-

бокий самоаналіз, що підвищує здатність до рефлексії та самоконтролю.

Арт-терапія – це метод психотерапії, що використовує різні форми мистецтва як засіб для самовираження та опрацювання психологічних проблем, сприяючи особистісному розвитку [6]. Невербальний характер арт-терапії полегшує процес вираження емоцій, особливо для юнаків з екстернальним локусом контролю, які схильні шукати причини агресії в зовнішніх обставинах.

Агресивна поведінка може проявлятися не тільки в різних формах, але й буде залежати від типу локусу контролю. Зокрема, інтернальний локус контролю спонукає юнаків шукати причини своїх агресивних імпульсів всередині себе, у власних діях, емоціях і внутрішніх переживаннях. Екстернальний локус контролю, навпаки, орієнтує молодих людей до пошуку причин агресії в зовнішніх обставинах або діях інших осіб. Таке сприйняття нерідко сприяє униканню відповідальності за свої реакції та може призводити до зниження рівня самоконтролю, оскільки зовнішні чинники здаються менш підконтрольними, ніж внутрішні. Це також може посилювати схильність до перекладання провини на інших, що ускладнює управління емоційною сферою [7].

Вибір підходу до корекції агресивної поведінки, таким чином, може залежати від типу локусу контролю, що відкриває можливість для більш персоналізованого підходу в роботі з юнаками. Відповідно, **метою** цього дослідження є теоретичне обґрунтування комплексного підходу до психологічної корекції агресивності в юнацькому віці, що об'єднує елементи психодинамічної терапії та арт-терапії.

Виклад основного матеріалу. Психодинамічний підхід може бути ефективним для юнаків з інтернальним локусом контролю. Завдяки своїй орієнтації на дослідження внутрішніх конфліктів, цей метод надає можливість глибокого самоаналізу, який допомагає юнакам осмислити свої агресивні імпульси та зрозуміти приховані причини поведінкових реакцій. Арт-терапія може стати більш результативною для юнаків з екстернальним локусом контролю. Можливість невербального самовираження через творчі методи і менш директивний.

Для роботи з агресивністю у юнаків були обрані психодинамічний підхід та арт-терапія з огляду на їх специфічні механізми впливу на особистість. Психодинамічний підхід базується на припущенні, що деструктивні поведінкові патерни, такі як агресивність, часто зумовлені

неусвідомлюваними внутрішніми конфліктами. Ключовим аспектом психодинамічної терапії є заохочення глибокого самоаналізу клієнта для розуміння витоків та рушійних сил його проблемної поведінки. Цей підхід видається доцільним для роботи з юнаками, схильними пояснювати причини власних дій внутрішніми, інтерналізованими факторами (тобто з інтернальним локусом контролю). З іншого боку, арт-терапія створює безпечний простір для невербального самовираження складних емоцій та внутрішніх конфліктів через творчу діяльність. Цей підхід може бути ефективним для юнаків, схильних шукати причини своєї поведінки у зовнішніх обставинах (екстернальний локус контролю), оскільки творчий процес дає змогу опрацювати деструктивні імпульси, не вдаючись до вербалізації. Вибір цих підходів також був підтверджений наступними факторами.

По-перше, це емпірична підтвердженість ефективності. Дослідження демонструють високу результативність психодинамічної терапії при різних психологічних розладах, включаючи агресивність. Наприклад, дослідження Ф. Лейхсенринг та ін. виявило високу ефективність психодинамічної терапії при тривожних розладах [14], а Дж. Шелдер зазначав покращення психічного здоров'я та зменшення агресивності [15].

Арт-терапія також має доказову базу щодо зниження рівня агресивності. Згідно з дослідженням Д. Гуссак, арт-терапія сприяє поліпшенню психічного здоров'я та зниженню агресії [16]. Аналогічні результати показали дослідження Л. Босгреф [17] та Ю. Базарган [18], що підтверджують позитивний вплив арт-терапії на вираження емоцій та опрацювання внутрішніх конфліктів через мистецтво.

По-друге, поширеність у психологічній практиці. Психодинамічна терапія є одним із найпопулярніших методів психологічної допомоги у США та Європі [19], що активно застосовується у роботі з агресивними юнаками [14]. Арт-терапія також широко використовується в роботі з дітьми та підлітками, оскільки забезпечує можливість вираження емоцій та розвитку саморозуміння через творчість [8].

По-третє, можливості адаптувати техніки у межах зазначених підходів до роботи з клієнтами з різними локусами контролю. Психодинамічний підхід сприяє розвитку саморегуляції та осмисленню внутрішніх конфліктів у осіб з інтернальним локусом контролю. Арт-терапія, навпаки, є ефективною для юнаків з екстерналь-

ним локусом контролю, оскільки дозволяє через мистецтво вербалізувати й виражати свої емоції, знижуючи потребу у пошуку зовнішніх пояснень агресії.

Методи та техніки, що використовуються в психодинамічному підході та арт-терапії, мають свої особливості та підходи до роботи з агресивністю у юнаків. Психодинамічний підхід, орієнтований на глибоке дослідження внутрішніх конфліктів, базується на таких методах, як вільні асоціації, аналіз сновидінь, аналіз переносу та контрпереносу. Ключовим завданням у даному разі є виявлення прихованих мотивів, які можуть провокувати агресивну поведінку. Використання вільних асоціацій дозволяє клієнтові висловлювати свої думки без цензури, що дає змогу терапевту розкрити підсвідомі конфлікти. Аналіз сновидінь, у свою чергу, допомагає розкривати символічні значення внутрішніх переживань клієнта, які можуть проявлятися у формі агресії. Крім того, перенесення та контрперенесення дозволяють терапевту та клієнту обговорювати емоційні реакції, що виникають у процесі терапії, даючи змогу аналізувати поведінкові патерни та їх джерела [14], та формують глибокий зв'язок між терапевтом та клієнтом, дозволяючи глибше розуміти природу агресії та її витoki.

З іншого боку, арт-терапія є більш інтерактивним підходом, який використовує невербальні засоби вираження емоцій. Такі форми мистецтва дозволяють клієнтам вільно виразити агресію та інші емоції, що важко висловити словами. Тобто, арт-терапія допомагає зняти психологічну напругу, підвищити емоційний контроль та саморегуляцію. Наприклад, малювання та ліплення допомагають клієнту проєктувати на зовнішній об'єкт свої внутрішні конфлікти, що сприяє глибшому розумінню та їх опрацюванню. Використання музики та танцю дозволяє клієнтам через ритм та рух відчувати зв'язок з власним тілом і віднайти альтернативні способи для вираження агресії [16].

Комплексне використання зазначених підходів буде сприяти одночасному врахуванню вербальних та невербальних методів вираження емоцій. Зокрема, у межах психодинамічного підходу, що традиційно зосереджується на вербальному вираженні внутрішніх переживань, клієнт має можливість висловити свої думки та почуття за допомогою діалогу з терапевтом. Завдяки аналізу вербального вираження агресії та конфліктів можна виявити несвідомі мотиви та спонуки, що лежать в основі поведінки клієнта [15]. З іншого

боку, арт-терапія, яка базується на невербальному вираженні емоцій і внутрішніх переживань, є особливо корисною для осіб, які мають труднощі з вербалізацією своїх почуттів. Творчий процес дозволяє клієнту не лише виразити свої емоції, але й безпечно опрацювати складні переживання, що в іншому випадку можуть залишитися невирішеними або проявлятися у вигляді агресивної поведінки.

Психодинамічний підхід широко застосовується у клінічних умовах, включаючи лікування неврозів, депресії, тривожних розладів та інших психічних захворювань. Завдяки своїм методам аналізу та глибокої рефлексії, психодинамічна терапія допомагає клієнтам зрозуміти, які аспекти їхньої особистості або життєвих ситуацій провокують агресивну поведінку. Це робить її корисною у ситуаціях, де необхідна тривала робота з індивідуальними особливостями клієнта. Однак, через необхідність високого рівня самоаналізу, психодинамічний підхід краще працює для осіб з інтернальним локусом контролю, які схильні самостійно шукати причини своїх переживань [19].

Арт-терапія, навпаки, має інший спектр застосувань, включаючи освітні програми, шкільні заклади, лікарні, реабілітаційні центри та приватну практику. Завдяки використанню творчих засобів, арт-терапія може бути ефективною у роботі з дітьми, підлітками та особами з обмеженими мовними здібностями. Її можна застосовувати як у груповому, так і індивідуальному форматах, що робить цей підхід адаптивним для різних потреб та умов.

Незважаючи на використання різних методів, обидва підходи орієнтовані на вивчення внутрішніх психічних процесів, які впливають на емоційний стан і поведінку клієнта. Психодинамічний підхід і арт-терапія сприяють підвищенню самосвідомості та розвитку самоконтролю, що є важливими факторами у зменшенні агресивності. Однак психодинамічна терапія більше зосереджується на аналізі та вербалізації емоцій, тоді як арт-терапія надає можливість опрацювати агресію через символічні образи, створені під час сесій.

Таким чином, для ефективної роботи з юнаками, що мають агресивні прояви, корисно використовувати комбінований підхід, який включає психодинамічні методи і арт-терапію. Це дозволяє адаптувати терапевтичний процес під індивідуальні потреби клієнтів з різним рівнем емоційного усвідомлення і вираженням. Особливо

важливо враховувати локус контролю, оскільки від нього залежить, наскільки активно клієнт зможе брати участь у процесі терапії і брати відповідальність за свої дії та внутрішні конфлікти. Комбінування психодинамічних технік із невербальними методами арт-терапії дозволяє юнакам поєднувати глибокий аналіз власних переживань і символічне опрацювання емоцій у безпечному просторі.

Розглянемо тактики роботи з юнаками з різним рівнем локусу контролю у форматі запропонованого комбінованого підходу.

Психологічний супровід юнаків з інтернальним локусом контролю та підвищеною агресією. Юнаки з інтернальним локусом контролю, як правило, мають готовність брати на себе відповідальність за свої дії та схильні до саморефлексії. Це робить їх більш відкритими до глибокої психодинамічної роботи, яка включає аналіз думок, почуттів та внутрішніх конфліктів, що можуть підсвідомо стимулювати агресивну поведінку. У роботі з такими клієнтами можна активно використовувати методи вільних асоціацій та аналізу сновидінь. Вільні асоціації допомагають юнакам вивільнити пригнічені думки й почуття, які часто є джерелом агресії. Коли клієнт відчуває свободу висловлюватися без обмежень, це допомагає ідентифікувати та обговорити складні емоції, як-от гнів, страх чи сором.

Аналіз сновидінь може бути особливо корисним для виявлення символічних образів і ситуацій, які провокують агресію. Наприклад, через сновидіння можна виявити, як клієнт інтерпретує ситуації конфлікту з однолітками чи авторитетними особами, що може допомогти виявити причини агресивних реакцій. У таких випадках терапевт може заохочувати клієнта спробувати зобразити на папері образи зі сновидінь, що дозволяє глибше зрозуміти символічні аспекти агресії.

При цьому, інтеграція арт-терапевтичних інтервенцій у психодинамічну парадигму зможе забезпечити альтернативні канали експресії афективних станів через художньо-творчу діяльність. Залучення клієнтів до візуалізації емоційних переживань засобами образотворчого мистецтва та пластичного моделювання створить умови для екстерналізації інтрапсихічних конфліктів. Такий мультимодальний терапевтичний підхід може слугувати дієвим інструментом редукції психоемоційної напруги та агресивних імпульсів, особливо у випадках, коли вербалізація афективного досвіду викликає суттєві труднощі у клієнта.

Наприклад, клієнти можуть зображати себе в символічній формі – як тварину, що захищається, або як пейзаж, який відображає їхній емоційний стан. Терапевт, використовуючи психодинамічний аналіз, може допомогти юнакові інтерпретувати ці зображення, що відкриває шлях до усвідомлення більш глибоких почуттів та їхньої ролі в агресивних проявах.

Психологічний супровід юнаків з екстернальним локусом контролю та підвищеною агресією. Юнаки з екстернальним локусом контролю, які схильні перекладати відповідальність на зовнішні фактори, можуть мати труднощі з глибоким саморефлексивним процесом. Для таких клієнтів корисним є поєднання психодинамічного підходу з арт-терапією, що дає можливість виражати емоції через творчий процес без необхідності безпосереднього обговорення внутрішніх переживань.

Наприклад, замість традиційного психодинамічного аналізу терапевт може запропонувати клієнту створити колаж, який відображає його ставлення до людей чи ситуацій, які викликають агресію. Клієнт може зобразити зовнішні обставини, що провокують гнів, у вигляді символічних образів або абстракцій. Терапевт може заохочувати клієнта осмислювати ці образи через бесіду, допомагаючи перенести фокус з зовнішніх обставин на внутрішні реакції.

Використання техніки перенесення та контрперенесення також може бути ефективним, оскільки дає змогу клієнту усвідомити свої емоційні реакції на терапевта як проєкцію реакцій на інші життєві ситуації. У цьому контексті арт-терапія може допомогти знизити рівень опору, оскільки клієнт не сприймає творчий процес як загрозу для свого образу. У поєднанні з психодинамічною роботою арт-терапія допомагає клієнту поступово брати більше відповідальності за свої почуття та дії, що сприяє формуванню більш відповідального ставлення до власної агресії.

Комбіновані підходи для юнаків з різним локусом контролю. При комбінованому використанні психодинамічних методів та арт-терапії важливо створити збалансовану терапевтичну структуру, де вербальні та невербальні методи гармонійно доповнюють одне одного. Наприклад, терапевт може починати сесію з обговорення почуттів і досвіду клієнта, залучаючи психодинамічний аналіз, а потім переходити до творчих технік, які допомагають вільніше виразити переживання. Такий підхід дає можливість клієнту поступово переходити від усвідомлення до невербального опрацювання емоцій.

Таким чином, для юнаків з інтернальним локусом контролю психодинамічний підхід може бути основним, а арт-терапія – допоміжною технікою, що знімає емоційну напругу після глибокої роботи. У випадку ж з екстернальним локусом контролю арт-терапія може виконувати основну роль, у той час як психодинамічні методи залучаються для подальшого аналізу символів, які виникають у творчому процесі.

Важливо, щоб терапевт був гнучким у своєму підході, адаптуючи техніки до рівня готовності клієнта. Наприклад, при виникненні сильного опору під час психодинамічної роботи можна запропонувати юнаку відобразити свої емоції за допомогою малювання. Таким чином, арт-терапія стає буфером між свідомістю і підсвідомістю, що допомагає пом'якшити інтенсивність переживань.

Висновки. Феномен агресивності в юнацькому віці є актуальною психосоціальною проблемою, що вимагає імплементації комплексного терапевтичного підходу. Враховуючи інтенсифікацію психофізіологічних трансформацій, характерних для даного вікового періоду, дефіцит емоційної саморегуляції може призводити до множинних соціально-психологічних дезадаптацій.

У контексті психологічної інтервенції щодо агресивних поведінкових патернів оптимальним є застосування диференційованого терапевтичного інструментарію. Психодинамічна парадигма, сфокусована на аналізі інтрапсихічних конфліктів, демонструє значну ефективність у роботі з юнаками з інтернальним локусом контролю, сприяючи рефлексії агресивних імпульсів та формуючи необхідний рівень саморегуляції. Натомість арт-терапевтичний підхід виявляє особливу результативність при роботі з індивідами з екстернальним локусом контролю, оскільки невербальна експресія через художньо-творчу діяльність фасилітує процес емоційної регуляції в структурованому терапевтичному просторі.

Інтеграція означених терапевтичних модальностей забезпечує холістичний підхід до проблематики агресивності з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик суб'єкта та створює передумови для гнучкої модифікації терапевтичних інтервенцій, що підвищує їх ефективність. Диференціація терапевтичних стратегій відповідно до типу локусу контролю уможливіло розробку персоналізованого алгоритму психокорекції агресивних проявів, що має превентивне значення щодо формування антисоціальних тенденцій та оптимізації психічного здоров'я в юнацькому віці.

Список літератури:

1. Бірюкова В. О. Агресивність сучасної молоді. *Інсайт : психологічні виміри суспільства : матер. міжнар. конф.* Херсон : ВД «Гельветика», 2019. Вип. 1(16). С. 53-55.
2. Бугаєць Т.І. Попередження та подолання насильства щодо дітей: налагодження міжвідомчої співпраці та координація дій методичні матеріали для проведення дводенного тренінгу для мультидисциплінарних команд. Київ: ВГЦ «Волонтер» – Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2020. 123 с.
3. Кириченко Т. В. Локус контролю як механізм розвитку саморегуляції у майбутніх учителів. *Молодий вчений.* 2017. Т. 6. С. 326–330.
4. Колісник Л. О. Погляд на емоції з позицій психодинамічного напрямку. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства.* 2017. С. 253–256.
5. Сергієнко Н. П., Прохода Д. І. Особливості агресивності та соціометричного статусу особистості в юнацькому віці. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2014. Т. 16. С. 201–208.
6. Сорока О. В. Арт-терапія: до питання термінології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* 2015. Т. 23, № 18. С. 299–306.
7. Ігумнова О. Б. Емпіричне дослідження локусу контролю студентів з негативними психічними станами. *Теорія і практика сучасної психології.* 2019. Т. 2, № 2. С. 63–68.
8. Петренко Т. Арттерапія у гармонізації міжособистісних стосунків старших підлітків. *Студентський науковий вісник.* 2020. № 24. С. 43–44.
9. Volodymirovich S. I., Mykhailivna V. T. Aggressive personality manifestations of students in the conditions of application of different formats of the organization of educational activities. *In The 16 th International scientific and practical conference «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (September 11-13, 2022).* 2022. P. 30.
10. Dodge K. A., Coie J. D., Lynam D. Aggression and Antisocial Behavior in Youth In N. Eisenberg W. Damon & R. M. Lerner (Eds.). *Aggression and antisocial behavior in youth. Handbook of child psychology: social, emotional, and personality development.* 2006. Vol. 6. P. 719–788.
11. Hawkins B., Peng J., Eklund S., Hsieh C.-M. Leisure constraints: a replication and extension of construct development. *Leisure sciences.* 1999. Vol. 21, no. 3. P. 179–192.
12. Masten A. S., Roisman G. I., Long J. D., Burt K. B., Obradović J., Riley J. R., Boelcke-Stennes K., Tellegen A. Developmental cascades: linking academic achievement and externalizing and internalizing symptoms over 20 years. *Developmental psychology.* 2005. Vol. 41, no. 5. P. 733–746.
13. Loeber R., Farrington D. P. Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions. *Sage publications.* 1998. Vol. 2. P. 13–29.
14. Leichsenring F., Salzer S., Beutel M. E., Herpertz S., Hiller W., Hoyer J., Huesing J., Joraschky P., Nolting B., Poehlmann K., Ritter V., Stangier U., Strauss B., Tefikow S., Teismann. Long-term outcome of psychodynamic therapy and cognitive-behavioral therapy in social anxiety disorder. *The American journal of psychiatry.* 2014. Vol. 171, no. 10. P. 1074–1082.
15. Shedler J. The efficacy of psychodynamic psychotherapy. *American psychologist.* 2010. Vol. 65, no. 65. P. 98.
16. Gussak D. E. Continuing the dance: how art therapy both reveals and mitigates violence and aggression. *The frenzied dance of art and violence.* 2022. P. 243–263.
17. Bosgraaf L., Spreen M., Pattiselanno K., Hooren S.V. Art Therapy for Psychosocial Problems in Children and Adolescents: A Systematic Narrative Review on Art Therapeutic Means and Forms of Expression, Therapist Behavior, and Supposed Mechanisms of Change. *Frontiers in psychology.* 2020. 11.
18. Bazargan Y., Pakdaman S. The effectiveness of art therapy on reducing internalizing and externalizing problems of female adolescents. *Archives of iranian medicine.* 2016. Vol. 19, no. 1. P. 51–56.
19. Cook J. M., Biyanova T., Elhai J., Schnurr P. P., Coyne J. C. Psychologists' experiences of and preferences for evidence-based practice: a national survey. *Professional psychology: research and practice.* 2010. Vol. 41, no. 3. P. 217–224.

Kardashova V.I., Ivanova T.V. CORRECTION OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS WITH DIFFERENT LOCUS OF CONTROL: INTEGRATION OF PSYCHODYNAMIC APPROACH AND ART THERAPY

The article is devoted to the theoretical substantiation of an integrated approach to correcting aggression among young men, combining psychodynamic approach and art therapy. In the context of the research, the problem of aggression in adolescence is examined as a period of intensive psychological and physiological

development, characterized by significant changes in the body, emotional background, and social interactions. The article reveals the specifics of aggressive behavior as a result of complex interaction between biological, psychological, and social factors, manifesting in verbal and physical forms.

The paper presents a theoretical analysis of the main factors that shape aggressive behavior and systematizes modern psychotherapy methods for its correction. It highlights the features of the psychodynamic approach, based on the ideas of S. Freud and his followers, in the context of identifying internal conflicts and unconscious processes that may underlie aggressive behavior. The therapeutic potential of art therapy is revealed as a method of creative expression of emotions and internal experiences, which allows processing aggressive impulses, particularly in individuals with difficulties in verbal expression of feelings.

The advantages of integrating the psychodynamic approach and art therapy are identified to create an individualized approach to working with young men, taking into account their character traits and type of locus of control. It has been found that the proposed comprehensive approach provides effective correction of aggression through: in-depth understanding of the genesis of aggressive behavior in adolescence; implementation of differentiated psychotherapeutic strategies; creating a safe space for processing aggressive impulses.

The article presents practical recommendations for implementing the developed approach in the work of practicing psychologists and specialists working with aggression issues in the youth environment. The prospects for further research on studying the long-term effects of the proposed therapeutic approach and possibilities for its adaptation to various manifestations of aggressive behavior are substantiated. It has been determined that timely professional intervention using an integrated approach allows achieving a significant reduction in the level of aggressive behavior.

Key words: *aggression, adolescence, psychodynamic approach, art therapy, behavior correction, locus of control, psychological health, psychotherapy.*